

IGAZSÁG ÉS JÓSÁG

Írta: NISHIDA KITARO

1.

Miután megvizsgáltam a szép és az igaz egységét a saját tartalmára reflektáló transzcendentális akarat horizontján, most az igaz és a jó viszonyát próbálom meg hasonló módszerrel elemezni.

Először a megismerés igazságát veszem szemügyre. Rickertet követve a megismerés univerzálisan érvényes tartalma az, amit igazságnak gondolunk, és ezt az univerzális érvényességet azonosítjuk a megismerés objektivitásával. Az igazság megfelelés-elméletével szemben Rickert a megismerést egy fajta konstrukcióként fogja fel. Természetesen helyes lehet ez az elgondolás egy olyan álláspontról, mely a megismerés tárgyát tekintő kötelező érvényűnek. Ám ha e gondolatmenetet logikai konklúziójáig követjük, a megismerés különböző *a priori*jai függetlenednek egymástól, megszűnik a megismerés egysége, és értékrendünk szükségszerűen összezavarodik. Ezért felmerül a kérdés, nem többről van-e szó, mint pusztán univerzális érvényességről, amikor Kant a megismerés objektivitását a gondolkodás és az érzékelés kategóriáinak egységében keresi. Mikor matematikai tudás jön létre a gondolkodás kategóriáinak a tiszta szemlélettel való összeolvadásából, azt mondhatjuk, hogy ez a matematikai megismerés mint konkrét totalitás, objektívebb a fent említett, érzékelésre épülő megismerésnél. De, mint Kant megállapítja, a matematikai megismerés a tapasztalat lehetőségét fejezi ki, nem a dolgok megismerése, s nem is empirikus megismerés. Az objektív megismerés feltétele a tartalommal bíró szemlélet.

De mit értünk azon, hogy a gondolkodás egyesül a szemlélettel, és hogyan lehetséges ez? Az elterjedt nézettel szemben, a szemlélet nem passzív állapot. Ebben az értelemben a szemlélet a gondolkodás eredménye. A gondolkodás semmit nem érhet el a vele való egyesülés révén. A valóban adott szemlélet a szubjektum és egy önmagában

dinamikus objektum összeolvadásának aktusa kell hogy legyen. Ebben az értelemben az, hogy a gondolkodás képes a szemlélettel egyesülni, nem jelent mást, mint hogy visszatér saját alapjához. Ezért bír a matematika objektivitással mint a logika konkrét alapja. Azonban az ész az énnel csak egy aspektusa, és nem annak teljessége. Az akarat horizontja az, ahol a megismerés formája és tartalma először egyesül, és így jutunk el valóban a megismerés objektivitásához. Az akarat az az aktus, mely minden aktus alapjául szolgál, mely valamennyit egyesítve azok konkrét alapjává válik. A fenti módon a megismerés különböző *a priori*jai egyesülnek, meghatározódik a megismerés célja, és a megismerés eljut az objektivitáshoz a valamennyi *a priori* megalapozó *a priori* horizontján. A régi platóni elgondolásnak megfelelően az igaz alapjánál ott találjuk a Jót és a Szépet.

Mivel a megismerés valamilyen *a priori* alapján jön létre, és a megismerés nem más, mint ezen *a priorira* épülő konstrukció, az igazság kötelező erővel kell, hogy bírjon a megismerő aktusra nézve. Ha minden ember megismerő aktusai immanens jelentésükként transzcendentális értékkel bírnak, és ha ezek a megismerő aktusok ennek a transzcendentális értéknek az aktuson belüli reflektálásával jönnek létre, akkor ennek az aktusnak az imperatívusza univerzálisan érvényesnek nevezhető. Azonban, amikor azt mondjuk, hogy a megismerő aktus valamilyen imperatívusz követése, meg kell különböztetnünk a megismerő aktust az imperatívusztól. Ha a megismerést konstrukciónak nevezzük, kell, hogy legyen egy konstruáló és egy konstruált. És ha a megismerő aktus csupán magának az *a priorinak* a kifejlődése lenne, eltűnne minden, ami irracionális vagy téves – valójában nem is lenne lehetséges, hogy ilyen aktus tudatossá váljon.

Amikor szubjektum és objektum szembenáll egymással, ha a megismerés tárgya pusztán valami önmagában teljes, és ha a tudat csupán valami passzív tükörre emlékeztet, akkor szubjektum és objektum szembenállása nem jöhet létre. Ez utóbbi szembenállásban szükségszerűen ellentmondás és konfliktus van, legalábbis az adott rendszereken belül. Még ha nincs is ellentmondás és konfliktus a rendszerek között, amikor egy bizonyos rendszer meghatározza magát, láthatjuk a szembenállást a meghatározó és a meghatározott között. Azonban valami, ami mozgásban van és meghatározza magát az kell, hogy legyen, ami végkifejletében jelen van a kiinduláskor, és az, amiben maga az *a priori* produktív. Az egyszerű belülről való mozgás még nem tudatosság. Még ha az adott az is, amit kerestünk, és még ha megismerésünk tárgyainak világa racionális is, nem beszél-

hetünk még tudatról, tudatosságról. Egy görbén található pont, a fizikai erő, a biológiai élet mind elképzelhető önmagában produktívnak, ám nem mondhatjuk róluk, hogy öntudattal rendelkeznek. Pusztán önfejlődő rendszerekben lehetnek különbségek a teljesség fokát illetően, de nincs meg bennük racionális és irracionális szembenállása, és nem lehetséges az igaz és a hamis közötti megkülönböztetés. Ebben az esetben értelmetlen imperatívusról beszélni.

Ha tehát a szubjektivitás olyasmi volna, ami pusztán egy *a priori*-ből konstruál megismerést, nem lenne tévedés, bár lennének különbségek a kiteljesedés fokát illetően. A hiba az *a priorik* összezavarásából keletkezik. Hogy ilyen értelemben vett hiba keletkezzen, kell, hogy legyen az *a priorik*nak egy szabad egysége valamennyi *a priori a priorijának* horizontján. A megismerés ezen a horizonton belül egy *a priori* elismerését kell, hogy jelentse. Az, hogy a megismerés elérje célját – az igazságot –, nem csak az *a priorik* megtisztítását feltételezi, hanem az *a priorik* egységének elérését is kell, hogy jelentse. Az „Igaz-e ez?” kérdése a valamennyi *a priori a priorijának* horizontján vetődik fel és dől el. A megismerés konstruálás. Ebben nyugszik a valódi jelentősége annak az álláspontnak, mely szerint a megismerés forma és tartalom egysége által éri el az objektivitást. Az, hogy az igazság számunkra univerzálisan érvényes imperatívusz, azt kell, hogy jelentse, hogy mi, akik a megismerés végtelen számú *a priori*-jával rendelkezünk az *a priorik a priorijának* intencionalitásában, saját belső egységünket követjük.

Azt hihetnénk, hogy az igazságról egy bizonyos *a priori* elfogadásával döntünk. De ha nincs semmi más, ami eldöntse, milyen *a priori*t kell elfogadnunk, az igazság mesterséggé válik. Ebben az esetben a pragmatista álláspontjára vagyunk kénytelenek helyezkedni, vagy pedig azt kell gondolnunk, hogy az igazság csak valamiféle tudós játék. Ha létezik olyasmi, mint az „igazság akarása”, ennek azt kell jelentenie, hogy az akarat kapcsol össze és egyesít különböző *a priorikat*. Így elkerülhetjük a pragmatizmus csapdáját. Ez a megismerés objektivitását megalapozó akarat transzindividuais és objektív kell, hogy legyen. Ha a megismerés pusztán a „*ha* ilyen és ilyen *a priorit* választok” horizontján alapozódik meg, akkor nem beszélhetünk objektív megismerésről. Természetesen nem tisztázhatjuk a megismerés valamennyi *a prioriját* és nem alkothatjuk meg ezek rendszerét, de a megismerés előfeltételezi valamilyen véges egység ideálját. A megismerés tiszta objektivitásának magának is, mely a szubjektivitás legcsekélyebb elemét is kizárja, a megismerés ilyen ideáljára kell alapozódnia. Még abban az esetben is, amikor egy adott

*a priori*ra alapuló ítéletet igaznak ismerünk el, elképzelhető egy más álláspontra alapuló ellentétes ítélet. Sőt, a tagadás által igazságot ismerhetünk el; más szóval az igazságot megalapozhatja egy perspektíva tagadása egy másik által. Az imperatívusz a transzindividuális akarat individuális akarat általi követése kell, hogy legyen. Csak akkor van értelme imperatívusról beszélni, amikor az akarat szembe fordul önmagával. A megismerés különböző *a priori*jai a megismerő akaratból születnek és azon belül kell hogy egyesüljenek.

A fentieknek megfelelően azt állítom, hogy a tudás objektivitása amellett tanúskodik, hogy a megismerés visszatér forrásához és egyesül az igaz realitással. Az igaz realitás azonban nem valamilyen a megismerés által konstruált világ; nem valamiféle tárgyiasított világ, hanem olyan világ kell, hogy legyen, melyben egyik aktus hozza létre a másikat, mely maguknak az aktusoknak a végtelen kontinuitásából épül fel. Olyan világ kell, hogy legyen, melyben a konstrukció (*Bilden*) reprodukció (*Abilden*), és viszont. Az igaz realitásnak egy ilyen világát – a konkrét valóság világát – érzékelhetjük öntudatunk közvetlen tapasztalatában. Az öntudatban az elérhetetlen magánvaló dologra való irányultság a magánvalóval való egyesülést kell, hogy jelentse. Az önmegismerés funkciója megismerés, és a megismerés tárgya magán a megismerő aktuson belül van.

Amikor egy megismerő aktus, mint a tiszta én árnyéka rendszert konstruál egy bizonyos *a priori*ből, akkor valódi célja nem ebben a rendszerben nyugszik, hanem magában az aktusban. A megismerés célja a megismerő aktus világán belül van. Ami előttünk imperatívusként megnyílik, ilyen transzcendentális akarat tárgya kell, hogy legyen. Ami ezt elnyomja, szintén nem lehet más, mint az akarat. A megismerés célja nem az egy *a priori* révén való konstrukcióban nyugszik, hanem szubjektum és objektum összeolvadásában. Szubjektum és objektum szembenállása jelzi a megismerés szubjektivitását. Hogy kiküszöbölődjön a megismerés szubjektivitása, szubjektum és objektum összeolvadása szükséges – azaz, a kettőnek egy aktussá kell válnia. Ez nem jelenti azt, hogy eltűnne szubjektum és objektum különbsége, hanem hogy a kettő ellentmondása és szembenállása egyesített tartalommmá válik.

Az, hogy a fizikai megismerést objektívebbnek tarthatjuk a matematikai megismerésnél abban az értelemben, hogy az előbbi a reális megismerése, azon a tényen alapul, hogy ez a fajta megismerés nem más, mint a minden aktus alapjául szolgáló aktus tartalma; az tehát, ami szubjektum és objektum ilyen fajta összeolvadásának álláspontja. A tisztán matematikai megismerésben az én teljesen kívül áll a

megismerésen és nem képes reflektálódni a matematika objektív világában. Azonban, mivel a fizikai megismerés, mint a minden aktus alapjául szolgáló aktus tartalma szubjektum és objektum összeolvadását tekintí céljának, képesek vagyunk reflektálni és látni az ént a fizikai, objektív világban. Így jön létre a materializmus. De még ha nem is megyünk egészen a materializmusig, a természettudományos pszichológia már jelzi ezt a tendenciát.

Természetesen nem juthatunk el ilyen eljárással szubjektum és objektum teljes összeolvadásához, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a megismerés objektivitása két értelemben is felmerülhet. Amikor egy adott *a priori*-ban állunk, már a transzcendentális akarat dimenziójában működünk. De ami meghatározza az *a priori* objektivitását, minden *a priori a priori*-ja kell, hogy legyen. Ez transzcendentális, akarattal bíró szubjektívítás kell, hogy legyen, vagy szubjektívítás mint viselkedés. Ha nem fogadjuk el ezt az álláspontot, nem tudjuk tisztázni a kérdést, miért objektívebb a fizikai megismerés a matematikai megismerésnél? Talán gondolhatjuk úgy, hogy egy ilyen horizont transzintellektuális és nem a megismerés horizontja, de a konkrét megismerés mindig ilyen horizontban gyökerezik.

A fentieknek megfelelően az, amit általában szemléleten alapuló faktuális igazságnak gondolunk, alapvetően minden *a priori a priori*-jának horizontján kell, hogy létrejöjjön, azaz a minden aktus alapjául szolgáló aktus intencionalitásában. A szemlélet nem pusztán valamilyen intellektuális tartalom befogadása, hanem szükségképp konstrukció. Ezért gondolhatjuk, hogy a tartalommal bíró megismerés objektívebb, mint a pusztán formális megismerés. A viselkedésként megnyilvánuló szubjektívítás intencionalitásában különböző érzékelő aktusok transzcendentális egyesítése és különböző empirikus tartalmak objektív szubszumációja történik, és ezáltal létrejön az erő világa illetve a realitás világa. Az erő *a priori*-ja a viselkedésként megnyilvánuló szubjektívítás egy kategóriája kell, hogy legyen. A konkrét megismerés minden *a priori*-ja adva van ebben az álláspontban. Természetesen még az ilyen *a priori*-k révén létrejött is közvetlenül tárgyiasul és belső igazsággá válik. Ilyen fajta igazságra nyújtanak példát a természettudomány törvényei. Ezzel összefüggésben, a viselkedésként megnyilvánuló szubjektívítás tartalmát magát egy tárgyiasíthatatlan, transzkognitív világként gondolhatjuk el. De a viselkedésbeli szubjektívítás tárgyiasítja saját tartalmát; ám mielőtt az én saját tartalommal bírma és tárgyiasítaná ezt a tartalmat, először reflektálnia kell önmagára. A tárgyiasított igazságot az önmagát tárgyiasító igazság hozza létre. Egy fizikai igazság bizonyításához

először tisztáznunk kell azt a tényt, hogy az én az igazság világában létezik.

Egy álombeli fizikai kísérlet nem bizonyíthat fizikai igazságot. A fizikai igazság alapjául szolgáló én csak a történeti én lehet. Az ilyen fajta én valódi realitása csak önmagára irányuló reflexió révén jöhet létre. Még ha képesek vagyunk is álunkban egy matematikai problémára gondolni, attól még az matematikai igazság marad. Ezzel szemben, még ha meg is felel az igazságnak egy álunkban megjelenő fizikai kísérlet, nem beszélhetünk fizikai igazságról. Hogy fizikai igazságként örök igazsággá váljon, először reflektálnia kell az aktív énen belül mint annak tartalma. Ezért azt hiszem, hogy a fizikai igazságban a gondolkodás pusztán imperatívuszán túli jelentőség van. Az aktív szubjektivitás tartalma csak annak a tartalma lehet, ami cselekszik; és ez a tartalom nem lehet más, mint a realitás tartalma. Itt kell keresnünk a realitás reflektálása által történő igazsággá válás értelmét. A faktuális igazság alapja nem egyszerűen imperatívusként adott, hanem sokkal inkább abban nyugszik, hogy ez az igazság a realitás részleges reprodukciója. A faktuális tudás nem pusztán logikai ítélet eredménye; az aktív szubjektivitás az önmagára való reflexió révén jön létre. Ilyen esetben az ítélet egyszerűen az önreflexió egy formája és az én reflektálásának egy módja. Nem a gondolkodás foglalja magába a viselkedést, hanem a viselkedés a gondolkodást. A gondolkodás a viselkedés reflexiója, és a viselkedés az önreflexió révén fejlődik. Ebben az értelemben a faktuális igazság az absztrakttól a konkrétig való eljutás révén válik igazsággá.

Mint már szó volt róla, az igazság fogalmát nem meríti ki a pusztán univerzális érvényesség, hanem az igazság az objektivitást szubjektum és objektum összeolvadása révén éri el. Ez az összeolvadás a megismerés célja. Ennek az összeolvadásnak a valódi realitása egy öntudattal rendelkező rendszer, akár csak Fichte *Tathandlung*-ja. A megismerés azáltal válik objektívvé, hogy reflektív irányaként reflektálja a realitás árnyékát. Talán lesznek akik azt mondják, hogy a megismerés nem tükrözheti az igaz realitást, mivel az én nem tud önmagára reflektálni. Azonban a reflektáló én és az én, amire reflektálunk, nem két különböző dolog; nem választja el őket fal egymástól. Ezért a faktuális igazságban az aktuális én szemléleti tényeként bizonyított tény univerzális érvényességre tesz szert. Még a természeti világ alapjául is az akarat öntudatának a *priorija* szolgál, és így jön létre a természet uniformitása.

Természetesen a tárgyiasított természet nem azonos az akarat öntudatával. Egy öntudattal bíró rendszer tartalmát magát történeti

megismerésben kell keresnünk. A történeti megismerés intencionalitásában végtelenül közelíthetjük a konkrét megismerést mint szubjektum és objektum összeolvadását. A természettudományos megismerés ezzel szemben absztrakt, univerzális tudássá válik. Abból a perspektívából szemlélve, ami a tárgyiasítottat reálisnak tekinti, azt lehet gondolni, hogy egy ilyen gondolat a szubjektívet objektívvé teszi. De az objektív világ realitását az önmagát végtelenül tárgyiasító aktus realitása kell, hogy megalapozza. Ha a megismerés igazságát örök igazságnak tekintjük, akkor a faktuális tudás igazságát ettől lényegileg különbözőnek gondolhatjuk. De abban az értelemben, hogy az általában vett tudat szempontjából mindkettőt el kell ismer-nünk, azt mondhatjuk, hogy mindkettő a megismerés szférájába tartozó tudás. Mint a megismerés különböző formái, csupán *a priori*-jaikban és jelentőségükben különböznek. Az elsőben a pusztá gondolkodás *a priori*ját találjuk, míg a másodikban az akaratét, mely magába foglalja a gondolkodást. Az örök igazságot az általában vett tudat alapozza meg, míg a faktuális igazságot az, hogy magába foglalja azt. Az előbbit, mely része a megismerő szubjektivitásnak, megismerhetőnek gondolhatjuk el, míg az utóbbit, mely az előbbin túllép és azt meghatározza, egyszerinek. Az, hogy az igazságot mint a megismerő tevékenységet transzcendálót tudjuk elgondolni, egyszerűen annyit jelent, hogy az igazság túllép a tárgyiasított pszichológiai aktuson.

Magától értetődik, hogy nincs megismerés megismerő szubjektivitás nélkül. Örök igazság a megismerő szubjektivitás önmeghatározása révén jön létre, faktuális igazság pedig az én más általi meghatározása révén. Természetesen gondolhatjuk úgy, hogy minden igazság egy rendszer önmeghatározása révén jön létre, és hogy minden igazság külön entitás ebben a rendszerben. A matematikai gondolkodás álláspontjáról tekintve egy adott számok közötti viszony a matematikai univerzum egyszeri, különálló tényévé válik. Azért gondoljuk örök igazságnak, mert képesek vagyunk egy még magasabb álláspontról kiindulva gondolkodni. A faktuális igazságot ebben az értelemben elgondolhatjuk egyszerinek, mint a legmagasabb szempontból való megismerést.

2.

Mi a jó tartalma? A formalista álláspontjáról a morális jó teljesen formális. Azonban a formális, minden tartalmat nélkülöző moralitás

nem kerülheti el, hogy szubjektívvé ne váljon. Semmiféle útmutatással nem szolgál a tényleges gyakorlatban. A valóban univerzálisnak magába kell foglalnia a partikularizációnak valamilyen elvét, és a valóban objektív moralitásnak objektíven ki kell kötnie a viselkedés tartalmát. Nem vagyunk szabadok a tartalomtól elválasztva; azáltal válunk szabaddá, hogy megtaláljuk az ént (*self*) a tartalmon belül. Csak akkor érzük el az igazi szabadságot, ha teljes éntünkkel megmerülünk az objektív világba.

Hogyan találhatjuk meg az ént az objektív világon belül? Ha az objektív világ pusztá természet, akkor, bármilyen erős, bármilyen hatalmas legyen is, nem találhatjuk meg benne az én célját. Az én büszkélkedhet azzal, hogy „gondolkodó nádszál”. Morális viselkedésünk célja nem vezethető vissza arra, hogy teljes realitás illetve a világ oka lennénk. Ebben áll a panteizmus tévedése. Hogy valóban megtaláljuk az én célját az objektív világon belül és ebbe az ént belemerítsük, az objektív világnak az én alapjául kell szolgálnia és szellemi realitásnak kell lennie. Még szubjektív igényeink sem az én mester-séges produktumai. Valamennyi impulzusunkról és igényünkéről elgondolható, hogy objektív alapjuk van. Az én azonban nem pusztán ezek szintetikus egysége. Ellenkezőleg: ezeket az igényeket az én egysége alapozza meg; az én önmaga egyesített tartalmában fedezi fel saját célját. Ez elháríthatatlanul felidézi a hegeli objektív szellemet; vagyis szükségképp felismerjük az én alapjaként a személyes tartalom objektív világát. Énünk ezen az alapon jön létre és ebben találja meg célját. Egy ilyen objektív világ létrejöttének feltétele, a hozzá vezető átjáró a formális moralitás. Minden vágy az ezen az átjárón való áthaladás révén tisztul meg és válik morálissá.

Hasonló a helyzet a viselkedésben megnyilvánuló jósággal; a megismerés igazsága, a fentieknek megfelelően, annyiban bír jelentéssel, amennyiben magának a realitásnak a reprodukciója. Ha mind a viselkedésben megnyilvánuló jóság, mind a megismerés igazsága, ahogy fent leírtuk, a realitás reflektálásának jelentésével bír, akkor az igaz és a jó egységét az objektív szellem realitását közvetítőnek véve találhatjuk meg. Az énnel önmagáról való tudása a szellemi realitás lényege. Az énről való tudásnak ez a ténye aktivitás és fejlődés. Gondolhatjuk úgy, hogy a jót az én igaz realitásának megismerése révén érzük el. Természetesen hatalmas úr tátong a tény igazsága és a viselkedés jósága között. De még abban az esetben is, amikor a pusztá faktuális világot a tér és az idő formáiba öntve szemléljük, fel kell ismernünk valamit, ami alapvetésében egy bizonyos irányba

mozog. Ez alapozza meg az egyszeri és mozdíthatatlan világot és a faktuális igazságot.

Kiváltképpen ezért tekinthetjük az „idő”-t a valóság kategóriájának. Amikor az „idő” valamilyen tartalommal telítődött, az erő világgá válik, és az, aminek az öntudatában jelen van ez a tartalom, a történelem világa lesz. Az, amit olyan objektív jónak gondolunk, amit mindenkinek fel kell ismernie és aminek mindenkinek engedelmeskednie kell, az kell, hogy irányt adjon az imént említett objektív világnak. Pontosan az igaz realitás előmozdításának iránya kell, hogy viselkedésünk célja legyen. Természetesen nem gondolhatjuk, hogy célunk a természetben belül van, amikor különböző emberi vágyak ellentmondanak a természet szentvtelen törvényeinek. Azonban, még ha a természet az egyetlen realitás is, ahogy a materialista gondolja, nem csak, hogy engedelmeskednünk kell a természetnek, hanem azt gondolhatjuk, hogy képesek is vagyunk erre az engedelmességre. Ha alaposabban meggondoljuk a dolgot, vágyaink is természeti jelenségek, úgyhogy eltekinthetünk a problémának ettől az aspektusától. Még ha nem is megyünk olyan messzire, mint a materialisták, ha az én semmilyen hatalommal nem bír – vagyis elimináljuk az én akaratát bírót részét – bármi, ami az énből megmaradna, csak egy passzív megismeréssel bírót én lenne.

Az intellektuális én számára a jó az igazság megismerését kell, hogy jelentse. Az igazság a jó, a tévedés a rossz. Ezt az állítást Spinoza filozófiája, mely az „intellektuális szeretet” fogalmában csúcsosodik ki, világítja meg legjobban. Ezzel szemben, amikor az énről nem csak azt feltételezzük, hogy a természettel szemben független realitással bír, hanem azt is, hogy gyökerében irracionális és az ész számára elemezhetetlen, akkor az én célja, fenti állításomnak megfelelően, nem található meg a megismerés objektív világában. A természet az én számára néha engedelmes eszköz, máskor akadály. De ilyen esetben mi az az én, ami a természettel szemben független realitással bír? Még ha az akarat célja valóban az öröm és a boldogság is, ahogy a hedonista állítja, először adva kell, hogy legyen az ösztön, az impulzus, hogy egyáltalán lehessen öröm vagy boldogság. Az öröm és a boldogság valamilyen ösztön vagy impulzus kielégüléseként keletkezik. Am e gondolatmenet szerint az én ismét csak el kell hogy merüljön a megismerés objektív világában. Tekinthejtük-e ezzel szemben az ént teljesen tartalom nélkülinek? Az én meg kell, hogy elégedjen bármilyen tartalommal. Szabad-e tehát olyasmire gondolnunk, mint az én aktivitását képező vágyak racionális egysége? Ilyen egységben elkerülhetetlenül racionális tartalom van adva számunkra.

Még ha létezik is pusztán logikai törvény, azt mondhatjuk, hogy vannak olyan objektív törvények, melyeket az énnak be kell tartania. De az én maga elveszett, függetlenül attól, hogy azt, amit objektív tartalomként megismerünk, az én belsejében keletkezésként, vagy kívülről jövőként képzeljük el, és függetlenül attól is, hogy a célkövetést az én céljának követéseként fogjuk fel, vagy valami objektív törvény követéseként.

Hadd vizsgáljam most meg ezt a belső, illetve külső eredetre vonatkozó kérdést. Ha a megismerés teljes egészében arra korlátozódik, amit énnak nevezünk, hogyan ismerhetjük azt, ami ezen kívül van? Az a perspektíva, mely meg képes különböztetni, mi van az énen belül illetve kívül, olyan kell, hogy legyen, mely mindkettőn túllép és mindkettőt magába foglalja. Még ha nem is látunk külső akadályt, külsőként kell azt felismernünk, és abban a pillanatban, hogy tudjuk: akadályba ütköztünk, már túl is léptünk rajta, ahogy Fichte mondja. Hogy ismerjük-e az egek végtelenségét, nem a vizuális percepció múlik, hanem a gondolkodáson. Amikor a magánvaló dolgot a megismerés határának tekintjük, ez azt jelenti, hogy túlléptünk a megismerés álláspontján. Amikor Kant a magánvaló dolgot mint megismerhetetlent a megismerés határának tekinti, a megismerés empirikus tudást jelöl. Kant úgy gondolja, hogy nincs objektív megismerés szemléleti tartalommal való egyesülés nélkül. Ha a megismerés határát az ítélet formájában ismerjük fel, kell hogy legyen valami az ítélet formájában megjelenő ítéleten túl. Ez még nem megismerés, mondanák sokan. Mégis, ez alapozza meg a faktuális tudást. Az ítéletet megelőző szemléletet nem nevezhetjük differenciálatlannak vagy zavarosnak. Az ítélet pusztán ennek artikulálása kategóriák formájában. Ez nem azt jelenti, hogy a szemlélet korábbi tartalma akkor válik világossá, amikor ítélet formájában kifejezésre jut, mivel a világos tartalom kezdettől fogva megvolt. Az ítélet révén válik számonkérhetővé az univerzális érvényesség, de ahhoz, hogy az „ez a tárgy piros” állításban megfogalmazódó ítélet univerzális érvényességre tegyen szert, szükséges, hogy saját szemléleti tartalmunk objektív legyen. Természetesen vörös-tapasztatatom érzéki tartalma különbözhet másokétól. Nem hasonlíthatom össze saját érzékletemet másokéval. De ha nincs valami közös érzékelésünkben, elkerülhetetlen a szolipszizmus.

Magától értetődően nem követelhetünk meg univerzális érvényességet a tapasztalatból származó tudástól. De ha az érzéki tartalomnak nincs objektív alapja, értelmetlenné válik azt mondani, hogy a megismerés az érzéki tartalom révén válik objektívvé. Az a tény, hogy

empirikus világgal bírunk, teljesen véletlenszerű lenne. A tudatom határai közé szorított világ nem különbözik egy álomtól. Az a tény, hogy a megismerés az érzéki tartalommal való egyesülés révén jut el az objektivitáshoz, azon múlik, hogy ezáltal az én túllépi saját megismerési körét. Azon múlik, hogy érzékelésünk alapjaiban megtalálható egy objektív világ. Az erő fogalma egyesíti az én és a másik világát, és ezáltal ami kontingens volt, szükségessé válik. Nem vagyunk szabadok, még a matematikában sem, melyet pedig tisztán racionálisnak gondolunk. Azonban, mivel az én szabadon választ, hogy gondolkodik-e a róla vagy nem, a matematikát az én tudatos tartalmának tekinthetjük. Ezért azt mondhatjuk, hogy a matematika tiszta tárgyként transzindividuális, de tudatos tartalomként szubjektív. Egyedül az érzéki tapasztalatban nem rendelkezünk ilyen szabadsággal. Az érzéki tapasztalást csak akaratlagos cselekvéssel tehetjük bizonyos mértékig szabaddá. Itt alakul ki a tudaton belüli és azon kívüli közötti különbségtétel. Ami akaratunkkal szembeszáll, azt gondoljuk a külső világ realitásának, és úgy gondoljuk, hogy tudatunkon kívül objektív világgal rendelkezünk. Más szóval, a tudaton belüli és azon kívüli közötti különbségtétel csakúgy, mint az én és a másik viszonya az akarat *a priori*jában gyökerezik. Ami ily módon a megismerés világának határává válik, nem más, mint az akarat objektív világa. Minden megismerés mint szubjektum és objektum összeolvadásának világa, az akarat objektív világában jut el végső határhoz. Amit az énhez képest külső világnak és objektivitásnak tekintünk, nem más mint az akarat mélysége.

Ha Spinozával egyszerűen az észet tekintjük az én lényegének, akkor a megismerés lesz végső kielégülésünk és az válik a legnagyobb jóvá. Ha Kantot követve megkülönböztetjük a megismerés és az akarat szubjektivitását, akkor az igaz és a jó különbözni fognak egymástól. De a megismerő szubjektivitás az akarat szubjektivitásának egyik aspektusa, ezért az a dimenzió, amelyben a transzcendentális akarat önmagán belül önmagára reflektált, nem lehet más, mint az igazság birodalma és a realitás világa. Semmi nincs, ami igaz realitás létére ne lenne jó, vagy ami jó létére ne lenne realitás.

Azért gondoljuk, hogy a realitás és a jó szembenáll egymással, mert nem ismerjük fel az akaratot az érzéki megismerés háttérében. Pontosabban, ahogy azt gondolhatjuk, hogy túllépünk az én tudatán és belépünk az én és mások egységének objektív, szellemi világába azáltal, hogy felismerjük a mögötte rejlő akaratot, amikor létrejön az objektív világ a gondolkodás világának az érzékelés világával való egyesülése által, a szubjektív én és az objektív világ szembekerül

egymással. De, pontosan ahogy azt gondolhatjuk, hogy mivel létezik a szem, létezik a színek és formák világa, és mivel létezik a fül, létezik a hangok világa, ugyanúgy, ami szemben áll az énnel, az megintcsak az én.

A cselekvő én horizontján így szubjektívvá tehető, ami objektív, és objektívvá, ami szubjektív. Az én és a nem-én egyesül a cselekvő én horizontján; a cselekvő én szempontjából nincs semmi, ami továbbra is nem-én maradna, mivel az öntudattal bíró viselkedés célnak tekinti magát, és ebben az intencionalitásban szubjektum és objektum összeolvad. Az ilyen cselekvő én horizontján az „időn” túllépett örök és múlhatatlan materiális erő világával találkozunk. Az „idő” nem több, mint megismerésünk formája, és az erő időtől és helytől független, mivel az akarat *a priori*-ja, mely az erő világát létrehozza, túllépi a megismerés szintjét és magába foglalja azt. Idő és tér nélkül nincs erő; az erő idő- és térbeli megjelenése révén létezik, de az erő olyasvalami kell legyen, ami nem változik „idő” és „tér” függvényében. Az „idő” és a „tér” semmi több, mint az erő megnyilvánulási módjai. Amikor mélyebbre hatoltunk szubjektum és objektum összeolvadásának horizontján, a cselekvő öntudat intencionalitásába, múlhatatlan örök szépséget látunk a realitás háttérében. A szép nem csak, hogy nem kötődik időhöz és térhez, melyek megismerésünk formái, hanem túllép a materiális erőn is, az nem tud rá hatással lenni. Ám dolgok nélkül nincs szépség. Ahogy az erő „idő” és „tér” egységként jelenik meg, úgy a szépség a dolgok kombinációjában és egységében.

Talán lesz, aki azt mondja, a szépség a dolgoknak pusztán fenomenális aspektusa. A szépség egyszerűen az objektív akarat tartalma a perceptuális realitás háttérében. Amikor valóban belül vagyunk az én aktív horizontján, az örök és múlhatatlan jó világát látjuk a materiális erő háttérében, melyben minden, ami reális, az én tartalma. Azt lehet gondolni, hogy a szépség, mivel fenomenális, nem kapcsolódik „időhöz” és „térhez”, míg a jó, mivel „térben” és „időben” szétszórva van jelen és magába foglalja őket, valóban örök és múlhatatlan. Nincs materiális erő „időtől” és „tértől” függetlenül, de nincs „idő” és „tér” sem a materiális erőtől függetlenül. Az erőtől elvonatkoztatva az „idő” és a „tér” semmiben nem különbözik valami olyasmitől, mint egy számsorozat. Természetesen képesek lehetünk a pusztán „idő” és „tér” formáit a dolgoktól függetlenül elképzelni. De hogy ezek reálissá váljanak, egyesülniük kell valamilyen tapasztalati tartalommal. A fizikai idővel és térrel szemben, a pusztán formális „tér” és „idő” elveszti realitását. Kant is megállapítja, hogy míg az „idő” folyani

látszik, maga az „idő” nem mozog. Azért gondolhatjuk, hogy a „mozdulatlan idő” módusza a realitás formája, mert ez magába foglalja a „múló idő” móduszát. Ezért gondolhatjuk, hogy az erő világa örök és múlhatatlan, szemben a tudat világával. Azonban, szemben a pusztá „múló idő”-vel, a tér külvilággá válik; de a „konkrét idő”-ben a tér ennek egyik módusza lesz. Az anyagi világról, mely a mozdulatlan idő formáján múlik és amely szembenáll a tudat azon jelenségeivel, melyeket állítólag a „múló idő” alapoz meg, azt gondolhatjuk, hogy ez a külvilág. A „múló idő” iránya realitását veszti, és a „mozdulatlan idő” iránya valóssá válik. De a „konkrét idő” – vagyis az akarat – szempontjából az én az, ami objektív. Legalábbis világosan láthatjuk ezt az ösztönben illetve impulzusban.

Az ösztön (impulzus) objektív, de ugyanakkor szubjektív. Azért gondolhatjuk az impulzív tartalmat szubjektívnek ugyanúgy, ahogy az állandó tartalom is szubjektív, mert részleges és nem tiszta. Az impulzív tartalom, mely látensen jelen van az érzékelés háttérében, miután megtisztult, művészi tartalommal válik. Miközben túllép „tér”, „idő” és erőn, kifejeződik általuk. Általuk felismerhető a szépség örök természete. A jó tartalma, mivel felöleli az általában vett tudat szintjét abban az értelemben, hogy magának az akaratnak öntudattal bíró tartalma, nemcsak túllép az egész univerzum időbeli lefolyásán, hanem annak alapjává is válik. Hogy a szépség és a jó birodalmát valóságosabbnak nevezzük, mint a materiális erő világát, talán furcsának tűnik. De ha az erő világa nem más, mint projekció, melyben a transzcendentális akarat magán belül önmagára reflektál, akkor az igazi realitás csak magának az akaratnak a fejleménye. Az erő „idő” és „tér” révén jelenik meg; hasonlóan, a jó az erő révén. De ugyanúgy, ahogy „idő” és „tér” a képzelet szüleményei erő híján, úgy az erő is a képzelet műve öntudattal bíró akarat nélkül. Sokáig úgy gondolták, hogy az anyagból származunk és hozzá térünk vissza. De érzékelés nélkül nincs anyag. Amit soha nem küszöbölhetünk ki mint realitást, csak az univerzális szellem fejlődésében nyugszik, mely saját tapasztalatunkként jelenik meg. Ha megfontoljuk, hogy a szellemi tartalom a jó tartalma, akkor arra juthatunk, hogy a Jó ideálja a realitás alapjában található.

Amit az énhez képest külvilággént érzékelünk, nem áll szigorúan véve szemben az énnel, hanem egyszerűen az akarat objektív világa. A viselkedés révén egyesülhetünk ezzel a világgal. Az akarat célja magán az akaraton belül található, és öntudattal bíró viselkedés révén eljuthatunk szubjektum és objektum összeolvadásának álláspontjára. Nincs semmi ezzel szemben, ami még ezen túl külső világ alapját

képezhetné. Az értelem hatalmának kategóriája és az érzékelés tartalma az akarat *a priori*ja alatt egyesülnek. Amikor létrejön az úgynevezett tapasztalati világ az értelem kategóriájának és az érzékelés tartalmának az akarat *a priori*ja alatti egyesülése révén, belépünk az én és a másik egységének objektív világába.

Azonban az empirikus világ az akarat projekciója, melyben az akarat önmagában reflektálja magát. Amikor az akarat saját álláspontján öntudattal rendelkezik, az empirikus világ tényei az akarat kifejezésévé válnak. A test az, ami először alakítja át akaratunkat az én empirikus világban megjelenő közvetlen kifejezésévé. A testben szubjektivitás és objektivitás belső egységet alkot. A testben, melyet az akarat *a priori*ja egyesít, metszi egymást a megismerés és az akarat objektív világa. A testtől elvonatkoztatva nincs semmi, amit énnek nevezhetnénk. Az én „szublimált test”. A tények és az igazság világa az érzékszervek révén egyesülnek; ehhez hasonlóan a realitás és a szépség és igazság világa a mozgás révén egyesül. Ahogy énünk különböző világok fúziós pontja, úgy testünk is az, és így ha kiindulópontul választjuk, különböző világokba léphetünk be. Amikor az akarat objektív világába lépünk a testen keresztül, melyet, mivel az én alapja, egyszerre kell felismernünk mint az én létrejöttének feltételét és mint általunk megismerhetetlen dolgot, akkor az én és a dolgok világa szembekerül egymással.

Összegezve, csak amennyiben a test nem tisztul énné, áll vele külső ellentétben a dolgok világa. Ilyen esetben, ha az anyagot az én szempontjából vizsgáljuk, a dolgok világa eszközök világává válik. A dolgok világa addig lép be az én szférájába, ameddig testünk mozgása terjed. Gondolhatjuk, Bergsonhoz hasonlóan, hogy tudatunk addig követi azt, ameddig ez a fajta mozgás terjed. Ilyen esetben a megismerésnek pusztán utilitáriánus jelentősége lehet. De amikor az akarat kifejeződéseként felfogott test jelentőségét még tovább mélyítjük, a megismerésen túli birodalomba léphetünk be a test mozgása által. Az akarat világába jutunk, mely az empirikus világ hátterét konstituálja.

Azt gondolhatjuk, hogy a művész kreatív tette ilyesfajta jelentéssel bír. A művész szem és kéz összeolvadásán keresztül lát. A világ, amit lát, nem pusztán a megismerés tárgyainak világa. Bergson megkülönbözteti az ösztönös és intellektuális életet és megállapítja, hogy az előbbiben a testrészek egyben mechanizmusok. A művész kreatív tette ehhez is hasonlít egy bizonyos aspektusában. Az ösztönös életben a dolgok az én; eszközök és célok összeolvadnak. Ami szembe kerül az énnel, az nem dolog. Csak egy élet kifejezése van egységben

az énnel. De a művész kreatív tetteiben a fizikai mozgás a fegyelem révén belső megtisztuláson megy keresztül, és ugyanakkor a testen kívüli dolgok is az én életének közvetlen kifejezéseivé válnak. A művészi fegyelem – tehát a fizikai mozgás megtisztítása – a megismerés álláspontjának az akarat álláspontja alá rendelését jelenti. A morális viselkedés ugyanennek egy másik példája. A moralitásban az én egészét próbáljuk megtisztítani. A fogalmi ént nem csupán a cselekvés mozgatórugóinak megtisztítása révén tisztítjuk meg. A jó nem csak mozgatórugók kérdése, hanem jó cselekvést is kell, hogy jelentsen. Ahogy Hegel megállapítja, nagy és erőteljes szenvedély (*Leidenschaft*) nélkül nincsenek nagy emberek.

De a vallási dimenzió az, ami ennek az álláspontnak a lényegéig hatol. Ebben a dimenzióban minden az én kifejeződése. A realitás az, ami magában mozog. A realitást a mozgáson keresztül ismerjük meg. De míg ami tárgyként mozog, a mozgó én projekciója, addig a realitásról való tudás egy mélyebb énről való tudás. Énünk nem pusztán a tudaton belül nyugszik, mert ellenkező esetben nem lenne az énünk. Amikor a dinamikus én, mely a végtelen realitás alapja, önmagára reflektál, szembekerül külső és belső, és létrejön az én öntudata. Az én az a probléma, amit magunknak adunk, hogy legyőzzük. A test viselkedés révén való megtisztítása az én egyesítését jelenti. Belső és külső összeolvad és egy aktussá válik, amikor mozgásról mint (*qua*) tudatról beszélhetünk, mely az az intencionalitás, melyben az én felfedezi önmagát. Ha objektíven elveszítjük az ént, ez nem jelenti azt, hogy elveszítjük individualitásunkat. Az én nem szűnik meg létezni. Végtelen jót és szomorúságot fedezünk fel Spinoza „intellektuális szeretetén” túl. Ahhoz, hogy a Szép és a Jó birodalmába lépjünk, az igazság kapuján kell átmennünk. A kapun belül nyugszik az örök és múlhatatlan igaz valóság. A kapu felénk eső oldalán az én, amit az általában vett tudaton belül látunk, nem több, mint egy sötétebb ösztön árnyéka.

Fordította Egyedi András